07/02/2024

Ο Σεφέρης και ο Ελύτης εξυψώνουν τον Θεόφιλο

/ Γνώμες

Ο Μακρυγιάννης, λέει, γράφει ένα έργο, που αναδεικνύει τη ζωντανή έκφραση του λαού, όπως συμβαίνει και στον Ερωτόκριτο. Μαζί με τα παραπάνω, εντοπίζονται και επιπλέον παραλληλισμοί, όπως ο παραλληλισμός του Θεόφιλου με τον Δομήνικο Θεοτοκόπουλο, που παρουσιάζεται κι αυτός εξίσου ως ένας ταπεινός λαϊκός τεχνίτης.

- Γράφει ο Μιχάλης Κουτσός, Φιλόλογος – Συγγραφέας

Ο Θεόφιλος δεν είναι ακαδημαϊκά μορφωμένος, δεν έχει νοθευτεί από τη στείρα ακαδημαϊκή μόρφωση και έτσι μπορεί να αποδώσει την ελληνική πραγματικότητα, τοπίο, ανθρώπους κτλ. με μια πιο γνήσια ματιά. «*Γιατί μόρφωση και μάθηση,* γράφει ο Σεφέρης, *είναι άσκηση ζωής και η άσκηση της ζωής έχει πολλά να κερδίσει από ανθρώπους σαν τον Θεόφιλο που βρήκαν τον δρόμο τους, ψηλαφώντας μόνοι μέσα στα σκοτεινά μονοπάτια μιας πολύ καλλιεργημένης, καθώς νομίζω, ομαδικής ψυχής, όπως είναι η ψυχή του λαού μας. Έχει πολλά να κερδίσει και πριν απ' όλα να μάθει πώς να φυλάγεται από τη μισή μόρφωση και από τη μισή νάρκη*». Η ικανότητα του Θεόφιλου αυτή είναι εγγενής ιδιότητα της

λαϊκής του καταγωγής και, παρότι ο Σεφέρης υποστηρίζει πως δεν κάνει λαογραφία, στο σημείο αυτό, ανιχνεύεται μια ρομαντική λαογραφική παρουσίαση του λαού.

Image not found or type unknown

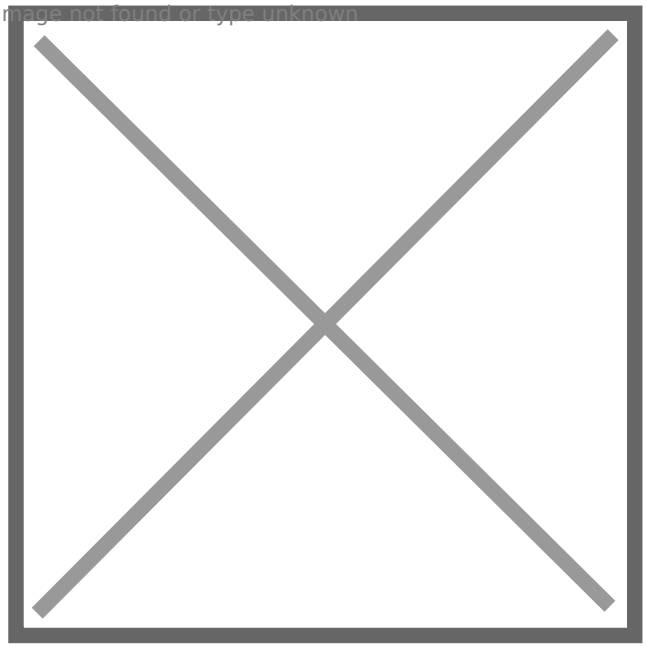

Τόσο ο Θεόφιλος όσο και ο Μακρυγιάννης είναι αμόρφωτοι λαϊκοί άνθρωποι, των οποίων η αμάθεια αποβαίνει καθοριστική, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να εκφραστούν αυθεντικά και να αποδώσουν ένα συλλογικό αίσθημα. «*Θυμούμαι πάντα το Θεόφιλο όταν συλλογίζομαι τον Μακρυγιάννη, γράφει ο Σεφέρης. Σας έλεγα πως ο Μακρυγιάννης είναι από τις πιο μορφωμένες ψυχές του νέου ελληνισμού • το ίδιο πιστεύω και για το Θεόφιλο, αν η λέξη μόρφωση σημαίνει πνευματική μορφή. Έτσι, λοιπόν, καθίσταται σαφές πως ο Θεόφιλος ήταν κοινωνός μιας γνήσιας λαϊκής παράδοσης, η οποία εμπεριείχε δυτικά ερεθίσματα, τα οποία αναπροσάρμοζε στις δικές της ανάγκες».*

Οι μελετητές δίνουν έμφαση στο λαϊκό αίσθημα που εκφράζει ο Θεόφιλος ως κρίκος μιας πολύχρονης παράδοσης, στην οποία κατέχει μια θέση δίπλα στους Γκρέκο, Σολωμό, Παπαδιαμάντη, Μακρυγιάννη. Οι Σεφέρης, Ελύτης, Τσαρούχης θα αξιοποιήσουν αυτή την Παράδοση με στόχο την οικοδόμηση ενός δεσμού ανάμεσα σε καλλιτέχνες, οι οποίοι μπορούν να προβληθούν ως εκφραστές του συλλογικού αισθήματος από γενιά σε γενιά. Όπως λέει και ο Τσαρούχης « *Το χρώμα τους φτάνει σε μια λάμψη που εκφράζει ευτυχία, ξενοιασιά και, συγχρόνως, εκστασιακή αυτοσυγκέντρωση. Έχουν μιαν απίστευτη ποιότητα στην ύλη τους, μια δυνατή συνείδηση των κανόνων του έργου τέχνης, με την ανατολίτικη και βυζαντινή σημασία του όρου».*

Image not found or type unknown

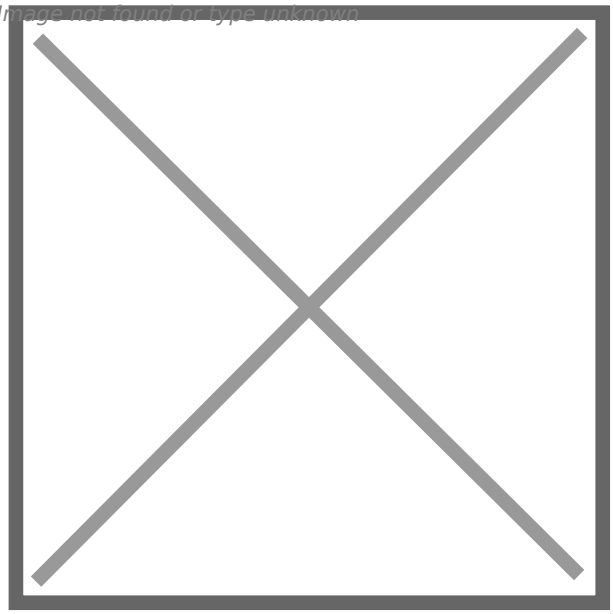

Ο Γιάννης Τσαρούχης θαύμαζε τον Θεόφιλο και μελέτησε ιδιαίτερα το έργο του, ενώ δεν τον συμπεριέλαβε, όπως άλλοι, στην κατηγορία των «Ναΐφ ζωγράφων». « *Τον Θεόφιλο τον παίρνω σαν ζωγράφο που με τη ζωγραφική του είπε αυτά ακριβώς που παρέλειψαν να πουν οι ανακαινιστές της ελληνικής ζωγραφικής του 19ου αιώνος, των οποίων το έμβλημα υπήρξε το «εφάμιλλον των ευρωπαϊκών»» θα γράψει. «Ο Θεόφιλος ανήκει στην αντίθετη παράταξη απ' αυτή στην οποία ανήκουν οι δάσκαλοι, οι καθαρευουσιάνοι κι οι δημοτικιστές, οι ακαδημαϊκοί κι οι μοντέρνοι, οι συντηρητικοί κι οι εξ επαγγέλματος επαναστάτες.*

Ο Ελύτης, ο νομπελίστας ποιητής, γράφει μια μονογραφία για τον ζωγράφο Θεόφιλο[1]. Στην μονογραφία αυτή γράφει:

«Πουθενά, σε κανένα άλλο μέρος του κόσμου, ο Ήλιος και η Σελήνη δε συμβασιλεύουν τόσο αρμονικά,

δε μοιράζονται τόσο ακριβοδίκαια την ισχύ τους όσο

επάνω σ' αυτό το κομμάτι γης

που κάποτε, ποιος ξέρει σε τι καιρούς απίθανους,

ποιος Θεός, για να κάνει το κέφι του,

έκοψε και φύσηξε μακριά, ίδιο πλατανόφυλλο καταμεσής του πελάγους...»

Ο Θεόφιλος είναι ένας άνθρωπος που γίνεται ασκητής, επειδή μόνον έτσι μπορεί να κηρύξει καλύτερα το πανευδαιμονικό του ευαγγέλιο. Ένας οραματιστής που ζει και παθαίνεται με τους μύθους του Εικοσιένα, σε μια μικρή γωνιά του Ελληνικού κόσμου. Ένας μοναχικός που ο διάλογος του με τους άλλους γίνεται αποκλειστικά σχεδόν με ζωγραφιές. Ο Θεόφιλος μόνον στα χώματα μιας τέτοιας παραμυθένιας χώρας ήτανε φυσικό να βλαστήσει μια μέρα.

Η παρομοίωση αυτή με βλαστό της Παράδοσης δεν αποτελεί ένα απλό σχήμα λόγου. Άνθρωπος ο Θεόφιλος, αλλά με τη στοιχειώδη και πρωτογενή σύσταση ενός φυτού, ακολούθησε τη διαδρομή της ανθοφορίας και της καρποφορίας, χωρίς να προσβληθεί ποτέ του από τα ζιζάνια που έσπειραν με τις θεωρίες τους για την ενοχή και την αμαρτία οι θρησκείες. Μολοντούτο, χωρίς ο ίδιος να το γνωρίζει, έφτασε ανεξάρτητα και πάνω από την καλλιτεχνική του ιδιοφυΐα να ενσαρκώνει μια προσωπικότητα ηθική σε παρθένα κατάσταση που στα μάτια μας, ασκημένα στα συμβατικά μέτρα, δεν είναι σε θέση αμέσως να εκτιμήσουν.

Όλες οι πληροφορίες που έφτασαν ως εμάς για τον τρόπο που έζησε και έδρασε, μας πείθουν ότι ο μικρόσωμος αυτός γιος ενός τσαγκάρη της Μυτιλήνης είχε το τεράστιο θάρρος να προχωρήσει μες στη ζωή, στηριγμένος αποκλειστικά και μόνο στην αγαθότητα της ψυχής του, εντελώς απαλλαγμένος από τα καθημερινά πάθη και παραδομένος με την ευπιστία μικρού παιδιού στα όνειρά του.

Η διαύγεια που επιβάλλει στον ορατό κόσμο κάθε φορά που μας παρουσιάζει στα έργα του, δεν είναι παρά η μεταγραφή της έντονης ροπής που διαγράφεται μέσα του να φτάσει αυτός ο κόσμος, ακριβώς όπως μέσα στα όνειρά του, σε μια κατάσταση άκακη, καθάρια, ευδαιμονική. Όπως και η φανερή του προσήλωση στους Ήρωες δεν είναι παρά η συμβολική ανάθεση των ελπίδων ενός ταπεινού, που ζητά να τελειωθεί μες στα αισθήματά του, προς τις δυνάμεις που ξεπερνούν τον άνθρωπο. Είναι οι δύο αυτές ροπές που συνθέτουν τελικά τη φυσιογνωμία του.

Image not found or type unknown

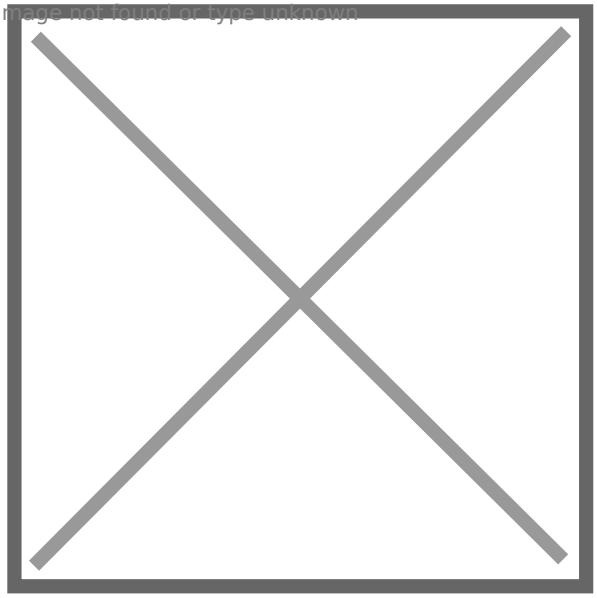

Αποφασισμένος ο Θεόφιλος να πολεμήσει, αλλά από την άλλη όψη των πραγμάτων, ακριβώς όπως κι οι ποιητές, φροντίζει από μιας αρχής να οργανώσει τη ζωή του με τέτοιο τρόπο που ν’ αντέχει σ’ όλων των ειδών τις αντιξοότητες. Σάμπως μια μυστική φωνή να του δίδαξε ότι η ελευθερία είναι πάντοτε μια σχέση αντίστροφα ανάλογη ανάμεσα στον πλούτο των υλικών αγαθών και στον πλούτο της ψυχής, περιορίζει τις πραχτικές του ανάγκες στο ελάχιστο: ένα πιάτο φαΐ, ένα ρούχο, ένα σελάχι με μπογιές. Πολλές φορές ο γλυκύτατος αυτός άνθρωπος χρειάστηκε, όχι λίγες φορές ν’ αντιμετωπίσει τη βαναυσότητα.

Το έκανε με το συνηθισμένο του τρόπο, να μην ανοίγει διάλογο αλλά ν’ αφήνει τις ζωγραφιές να μιλούν για λόγου του. Είναι ένας μηχανισμός που λειτουργεί μέσα του αυτόματα και εκδηλώνεται κάποτε με τη χάρη αλλά και την επιμονή ενός πείσματος παιδικού. Τον κορόιδεψαν, τον γιουχάισαν, κάποτε έφτασαν και να τον πετροβολήσουν. Κι η απόκρισή του ήταν ένας Καραϊσκάκης, δυο φορές πιο μεγάλος από τον Άι Γιώργη, *«εν ξιφήρεις»* όπως έγραφε ο ίδιος από κάτω. Του πετούσαν ένα πιάτο με αποφάγια οι κοπέλες, χαχανίζοντας. Κι εκείνος ανιστορούσε για χάρη τους τα πάθη του Ερωτόκριτου και της Αρετούσας.

Image not found or type unknown

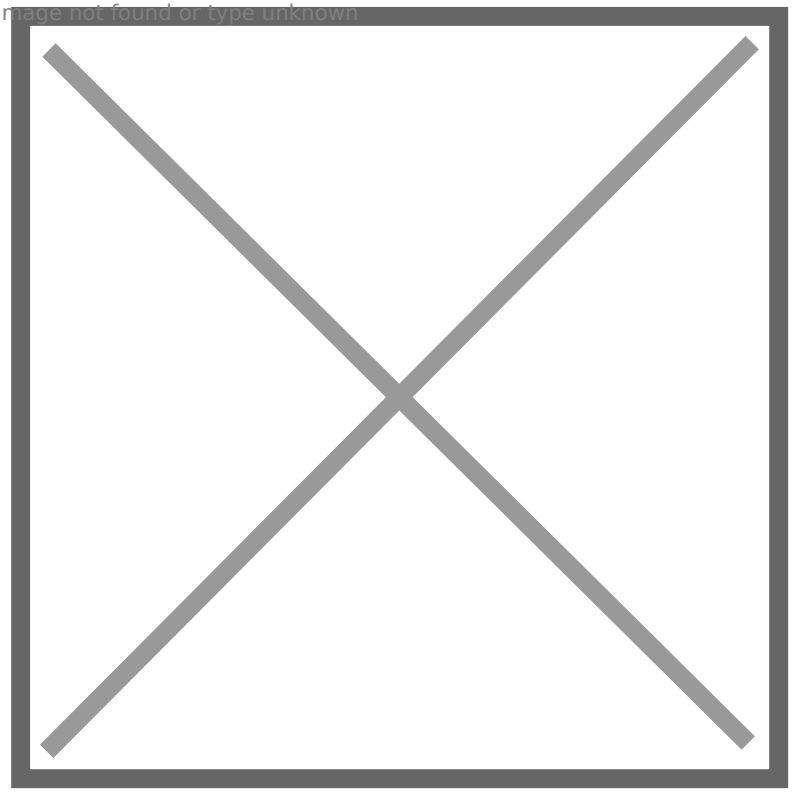

Στο φτωχικό καμαράκι όπου ξεψύχησε, δε βρέθηκε παρά μια μικρή κασέλα, ζωγραφισμένη και αυτή απ’ όλες τις μεριές λες και δεν ήταν τρόπος να ησυχάσει, αν έμενε κάποιο κενό γύρω του αζωγράφιστο με τριανταφυλλιές και παραστάσεις επάνω σε γαλαζοπράσινο φόντο. Και μέσα σε αυτό όλο το βιός του, ένα κεράκι, ένα σελάχι, δυο-τρία εσώρουχα και άλλα τόσα βιβλία.

Η εργασία του, πού ‘χε πάντα τη σφραγίδα ενός εντόνου αυθορμητισμού ήτανε καταπληκτικά γρήγορη κι απίστευτα αποδοτική. Ζωγράφιζε δημοσία, επί παρουσία ακροατηρίου, που κατέφθανε να τον θαυμάσει. Από το φαρδύ, δερμάτινο σελάχι του τραβούσε τα πινέλα, τα χρώματά του, τα σύνεργά του κι άρχιζε τη δουλειά, μιλώντας κι αστειευόμενος μ’ αυτούς που τον παρακολουθούσαν.

Ο λαογράφος Κίτσος Μακρής, στο βιβλίο του «Ο ζωγράφος Θεόφιλος στο Πήλιο», διασώζει μια αποκαλυπτική ιστορία: «Πήρε παραγγελία από κάποιον φούρναρη να του ζωγραφίσει στον τοίχο το πορτρέτο. Ο Θεόφιλος άρχισε να τον ζωγραφίζει τη στιγμή που έβαζε στον φούρνο τα ψωμιά του. Αλλά αντί να τοποθετήσει το φουρνιστήρι οριζόντιο, όπως είναι φυσικό, έτσι που στην τοιχογραφία να φαίνεται σαν μια γραμμή, το γύρισε κάθετα, να δείχνει όλο του το πλάτος κι επάνω του τοποθέτησε το ψωμί.

Image not found or type unknown

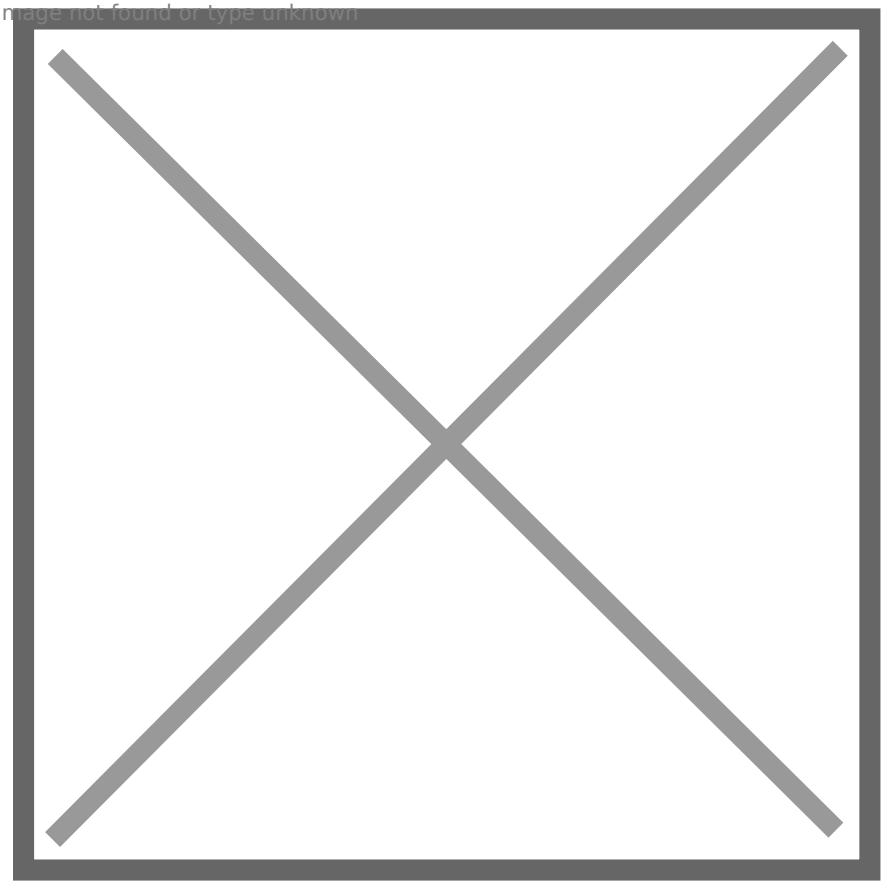

Όταν του παρατηρήθηκε ότι έτσι το ψωμί θα έπεφτε, απάντησε: «Έννοια σου και μόνον τα αληθινά ψωμιά πέφτουν, τα ζωγραφισμένα στέκονται, στη ζωγραφιά πρέπει όλα να φαίνονται».

Κάποτε, εκεί που ζωγράφιζε στον τοίχο καφενείου ένα επεισόδιο του εικοσιένα, οι διάφοροι αργόσχολοι που είχαν μαζευτεί, ζητούσαν να μάθουν το όνομα του αρχηγού, που οδηγούσε τα παλληκάρια. Τον ρωτούσαν λοιπόν:

– Ποιος είναι ο αρχηγός;

Κι αυτός τούς απαντούσε στερεότυπα:

– Το μουστάκι θα το δείξει!

Κι επειδή το ακροατήριο του ζητούσε εξηγήσεις, γι’ αυτή την απόκριση, τούς είπε:

– Αν το μουστάκι είναι παχύ και κοντό θα ‘ναι ο Μάρκος Μπότσαρης. Αν είναι μακρύ και στριφτό θα ‘ναι ο Οδυσσέας Ανδρούτσος!

Image not found or type unknown

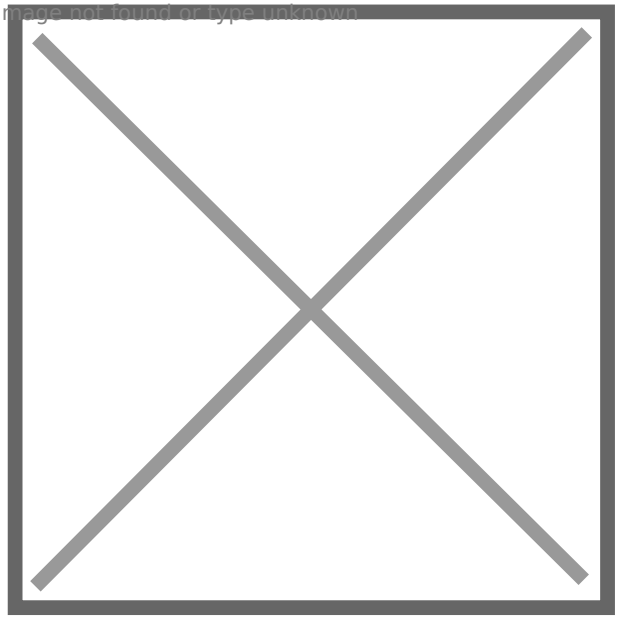

Κυκλοφορεί ακόμα εδώ ένα του ανέκδοτο, Ένας μπακάλης, λένε, θέλησε να του ζωγραφίσει στην πόρτα του μαγαζιού του δυο λιοντάρια.

Ο Θεόφιλος τον ρώτησε:

– Πώς τα θέλεις; λυτά ή δεμένα;

– Γιατί; Τι είναι τα λυτά και τι τα δεμένα;

– Τα λυτά έχουν φτηνότερα.

– Ε, λυτά να μου τα φτιάσεις!

Ο Θεόφιλος τού ζωγράφισε με απλή νερομπογιά δυο λιοντάρια, που σβήσανε, σαρωθήκανε απ’ τον τοίχο με την πρώτη μπόρα. Ο μπακάλης τον έβαλε μπροστά:

– Ψευτοδουλειά μού ‘καμες!

– Τι σου φταίω, άνθρωπέ μου, του είπε ο Θεόφιλος. Λυτά δεν τα ήθελες; Φύγανε!

Αυτός ήταν ο Θεόφιλος. Ένας αγαθός άνθρωπος, άκακος σαν παιδί, που ζούσε για το πινέλο κι από το πινέλο. Φαντάζομαι πως πέθανε ζωγραφίζοντας.

Εδώ είναι σκόπιμο να δημοσιεύσουμε ορισμένα χαρακτηριστικά έργα του Θεόφιλου, για να έχουμε μια εικόνα γι’ αυτόν.

[1] Οδυσσέα Ελύτη , Ο Ζωγράφος Θεόφιλος, Αθήνα 1973, εκδ. Αστερίας.

Πηγή: pemptousia.gr

(Προηγούμενη δημοσίευση: http://www.pemptousia.gr/?p=392063)